

ДИМИТЪР МИХАЛЧЕВ

□ 1880 - 1967 □

През първата половината на XX век Димитър Михалчев е добре познат в България не само като философ, но и като интелектуалец, който активно участва в обществения, културен и политически живот. Тук ще става дума за неговото пребиваване като български посланик в Прага от 1923 до 1927 г. През този период Михалчев е във връзка с Емил Чермак и Анета Ходина, като тяхното познанство датира още от самото начало на века, когато Чермак и Михалчев са работили във вестник *Вечерна поща*. Двадесет години по-късно те отново са заедно, но този път в Прага и в коренно различна личностна и политическа ситуация. Интересно е, как личните отношения се запазват и модифицират през годините на фона на непрекъснато променящи се събития и герои. В този смисъл можем да говорим за съществуването на своеобразен българо-чешки интелектуален кръг, който се оказва много устойчив във времето. В историята за Михалчев в Прага могат да се открият интересни и показателни за времето неща. Любопитни са неговото познанство с Томаш Масарик и начинът, по който Михалчев и тогавашното българско правителство са използвали този контакт. В историята са отразени тогавашните българо-чешки отношения и скандалите в пресата около образа на България. Показателни са също амбициозните културни, политически и търговски проекти на посланик Михалчев, пречупени през призма от сложни междуличностни отношения. Тази история може да бъде поучителна, но това разбира се не е задължително. Важното е, че тя е интересна. Какво общо може да има с Чехия един български университетски преподавател, който е следвал и специализирал философия в Германия? Това е първият въпрос, който отключва историята за пребиваването на Михалчев в Прага, за неговите отношения с Масарик, за познанството му с Чермак и Ходина, както и за плановете му да изпълни българското Черноморие около Варна с чешки туристи.

Михалчев е роден през 1880 г. в Лозенград, днешна Турция. Той завършва гимназия в Одрин, а след това през 1901 г. записва философия в Софийския университет. По същото време започва и работа във вестник „Вечерна поща“, където се запознава и общува с Емил Чермак. Няколко години по-късно той е изпратен като кореспондент на вестника във Виена. Като студент Михалчев показва недвусмислено две неща: голям интелек-

---

DIMITR MICHALČEV

□ 1880 - 1967 □

V první polovině 20. století byl Dimitr Michalčev v Bulharsku dobře znám nejen jako filosof, ale i jako intelektuál, který se aktivně účastnil veřejného, kulturního a politického života.

Zde se budeme zabývat jeho pobytem v Praze ve funkci bulharského velvyslance od roku 1923 do roku 1927. V té době se Michalčev stýkal s Emilem Čermákem a Anetou Hodinou, znali se ovšem již od samého počátku století, kdy Čermák a Michalčev pracovali v listu *Večerna pošta*. O dvacet let později se setkali znovu, tentokrát v Praze a ve zcela jiné osobní pozici i politické situaci. Je zajímavé, jak osobní vztahy během let přetrvávají a modifikují se na pozadí neustále se měnících událostí a hrdinů. V tomto smyslu můžeme mluvit o existenci osobitého bulharsko-českého intelektuálního okruhu, který se ukázal být velmi odolným vůči času. V příběhu o Michalčevovi a Praze lze objevit leccos zajímavého a pro svou dobu charakteristického. Pozoruhodná je jeho známost s T. G. Masarykem a způsob, jakým Michalčev a tehdejší bulharská vláda tento kontakt využívali. Do našeho příběhu se promítají tehdejší bulharsko-české vztahy a skandály v tisku kolem tehdejšího obrazu Bulharska. Charakteristické jsou rovněž ambiciózní kulturní, politické a obchodní projekty vyslance Michalčeva, nazírané prizmatem složitých mezilidských vztahů. Tento příběh může být poučný, ale to pochopitelně není nezbytné. Důležité je, že je zajímavý. Co může mít společného s životem české společnosti bulharský univerzitní učitel, který strávil vysokoškolská studia a stáž v Německu? To je první otázka, která otvírá příběh Michalčevova pobytu v Praze, jeho vztahů s Masarykem, jeho známosti s Emilem Čermákem a Anetou Hodinou i jeho plánů zaplnit bulharské Černomoří kolem Varny českými turisty.

Michalčev se narodil roku 1880 v Lozengradu (Kırklareli) v dnešním Turecku. Absolvoval gymnázium v Drinopolu a pak se roku 1901 zapsal na studia filosofie na Sofijské univerzitě. Zároveň začal pracovat v listu *Večerna pošta*, kde se seznámil s Emilem Čermákem, s nímž pak udržoval společenské styky. O několik let později byl vyslán jako dopisovatel listu do Vídně. Jako student projevilo Michalčev jednoznačně dvě vlastnosti: velký intelektuální potenciál a nemalé ambice ke společenskému uplatnění.

Сградата, в която в периода 1919-1939 се е помещавало българското посолство в Прага /днес Гьоте институт/

Budova, kde sídlilo v letech 1919-1939 bulharské vyslanectví v Praze /dnes Goethe Institut/

ра ремкеанската философия в интелектуалните дебати и в младата теоретична култура на България по такъв убедителен начин, че ако днес някой би искал да опише и да разбере българската философска традиция в XX век, то той не би постигнал целта си, ако не разясни характера и мястото, което заема философията на Михалчев в нея.

След успешната специализация в Германия Михалчев през 1910 г. е вече редовен преподавател в София, в университета, който е завършил. Тук е мястото да се каже, че какъвто и да е бил характерът на философа, той не е бил в състояние да се задоволи единствено с академичната работа. Едновременно с блестящата академична кариера през следващите години той пътува до Русия, подготвя големия си философски труд „Форма и отношение“⁽¹⁾ и участва в Балканската война. През 1913 г. Михалчев участва в правителствена делегация, която има за цел да запознае европейската общественост с трагичното положение на България след Междусъ-

туален потенциал и не по-малка амбиция за обществено утвърждаване.

През 1905 г. Димитър Михалчев заминава на специализация в Германия. Тук той се запознава с немския философ Йоханес Ремке, в резултат на което той става ревностен последовател и продължител на неговата философия. Настоящата студия не е мястото да се излагат теоретичните му възгледи*. Само ще спомена, че благодарение на таланта на Михалчев, философията на Ремке придобива голяма популярност в академичните общности в България и преработена творчески от българина се превръща в една от водещите философски школи на своето време. Димитър Михалчев успява да позициони-

* Вж. D. Michalčew, Philosophische Studien, Leipzig, 1909; Д. Михалчев, Форма и отношение, С. 1914; Д. Михалчев, Философията като наука, С. 1946 г.

Roku 1905 odjel Dimitr Michalčev na stáž do Německa. Tam se seznámil s německým filosofem Johannesem Rehmkem a stal se jeho horlivým stoupencem a pokračovatelem jeho filosofie. Záměrem této studie není zabývat se jeho teoretickými názory*. Zmíníme pouze, že díky Michalčevovu talentu získala Rehmkeho filosofie v bulharských akademických kruzích velkou popularitu a - tvůrčím způsobem tímto bulharským filosofem přepracována - stala se jednou z vůdčích filosofických škol daného období. Dimitru Michalčevovi se podařilo uplatnit Rehmkeho filosofii v debatách intelektuálů a v mladé bulharské teoretické kultuře tak přesvědčivým způsobem, že kdyby chtěl dnes někdo popsat a pochopit bulharskou filosofickou tradici XX.století, nemohl by dosáhnout svého cíle, aniž by vysvětlil charakter a místo, které v ní zaujímal filosofie Michalčevova.

Po úspěšně absolvované stáži v Německu se Michalčev stal již v roce 1910 v Sofii řádným přednášejícím na univerzitě, kterou absolvoval. Zde je na místě říci, že ať byl charakter tohoto filosofa jakýkoli, pouze akademická činnost za katedrou ho nemohla uspokojit. Vedle skvělé akademické kariéry v dalších letech navštívil Rusko, připravoval svou velkou filosofickou práci „Forma i otnošenie“ /Forma a vztah/(1) a zúčastnil se balkánské války. V roce 1913 byl Michalčev členem vládní delegace, jejímž účelem bylo seznámit evropskou veřejnost s tragickou situací Bulharska po druhé balkánské válce (tzv. mezispojenecké). Díky této misi se osobně seznámil s T. G. Masarykem, s nímž byli, podle jeho slov, v „literárním kontaktu“ z dřívější doby. Není náhodou, že po ukončení první světové války můžeme znovu spatřit Michalčevovo jméno mezi členy bulharské delegace při podpisu neuilyské mírové smlouvy v roce 1919. Suchý výčet faktů do této chvíle jasně ukazuje Michalčevův činorodý charakter i události, které ho postupně dovedly v roce 1923 do Prahy. Nastaly samozřejmě i jiné události, které v této věci sehrály roli nezávisle na Michalčevovi. Především to byl převrat v Bulharsku z 9.června 1923, jenž svrhl legitimní vládu agrární strany, vedené Alexandrem Stambolijským. V té době byl vyslancem v Praze jiný pozoruhodný muž – Rajko Daskalov. Byl jedním z nejbližších spolupracovníků Stambolijského a po převratu činil vše, co bylo v jeho silách, aby novou vládu Alexandra Cankova diskreditoval. Navíc - v Praze dokonce velmi spěšně zřídil zahraniční zastoupení svržené vlády a tím působil velmi významně proti protisilám, jež v Bulharsku převzaly moc. Alexandr Cankov na to odpověděl tím, že místo Daskalova jmenoval již 20. června do funkce vyslanca Michalčeva. Filosofovo poslání bylo téměř neuskutečnitelné – vytvořil ne-li dobrou, pak alespoň přijatelnou představu o převratu a změnách v Bulharsku, které po něm následovaly. Nelze si nepovšimnout, že Michalčev vstupuje na politickou scénu vždy po určitých událostech, které jsou pro Bulharsko katastrofální a tato skutečnost různým

---

* viz MICHALTCHEW, Dimitry. *Philosophische Studien : Beitrage zur Kritik des modernen Psychologismus* [Filosofické studie: Příspěvky ke kritice moderního psychologismu]. Leipzig : 1909.

юзническата война. Благодарение на тази мисия той се запознава лично с Томаш Масарик, с когото по негови думи са били в „литературна връзка“ от по-рано. Не е случайно, че след края на Първата световна война отново можем да открием името на Михалчев в българската делегация при подписването на Ньойския мирен договор през 1919 г. Сухата фактология до момента ясно показва дейния характер на Михалчев както и онези събития, които постепенно го довеждат до Прага през 1923 г. Разбира се има и други събития, които независимо от Михалчев изиграват решаваща роля. На първо място това е превратът в България от 9 юни 1923 г., който сваля легитимното земеделско правителство на Александър Стамболийски. По това време пълномощен министър в Прага е друга забележителна фигура – Райко Даскалов. Той е бил един от най-приближените сътрудници на Стамболийски и след преврата прави всичко възможно, за да дискредитира новото правителство на Александър Цанков. Дори нещо повече – той организира в Прага с голяма бързина задгранично представителство на сваленото правителство и по този начин работи сериозно срещу новата власт в България. Отговорът на Александър Цанков е назначаването на Михалчев за посланик на мястото на Даскалов още на 20 юни същата година. Мисията на философа е почти невъзможна – да създаде, ако не добра, то поне приемлива представа за преврата и промените в България, които го следват. Не може да не направи впечатление, че Михалчев винаги излиза на политическата сцена след определени катастрофални за България събития и този факт не е пропуснат от различни изследователи.^{(2),(3)} Задачата му да подобри катастрофалния образ на родината си е станала още по-невъзможна след 8 август същата година, когато в центъра на Прага, посред бял ден, е убит Райко Даскалов. Скандалът е бил грандиозен, като подозренията за това политическо убийство съвсем разбираемо и основателно са били насочени към новото българско правителство, чиито методи на действие са били вече достояние на чешката общественост. Разбираемо е от тази гледна точка неудобното положение на Михалчев в качеството му на посланик на това правителство в Чехословакия. Историята нямаше да бъде интересна обаче, ако той не беше успял да се справи с тази невъзможна мисия. Как е било възможно това?

Очевидно, че най-силната карта в ръцете на Михалчев и на тези, които го изпращат се оказва неговата връзка с президента Масарик. Тя става по-ясна и разбираема, когато се разгледа в един по-широк културен и психологически контекст. Масарик също е завършил философия и е защитил докторска дисертация във Виена през 1876 г., а по-късно е и професор в Пражкия университет до 1914 г. Макар самият Михалчев да твърди, че философските схващания на Масарик не са му съвсем по вкуса, култивиран благодарение на Ремке, при едно по-внимателно вглеждане може да се открие нещо общо във виждането на двамата, когато става въпрос за тяхното отношение към болшевиизма. В една своя брошура, преведена на български, Масарик стига до следния извод: „Доктринерството на болшевиките ги води към това, че тяхното мислене и целият им метод са

badatelům neunikla.(2),(3) Jeho úkol – zlepšit katastrofální pověst své vlasti - se stal ještě nereálnějším po 8.srpnu téhož roku, kdy byl za bílého dne uprostřed Prahy zavražděn Rajko Daskalov. To způsobilo obrovský skandál, přičemž podezření z této politické vraždy zcela pochopitelně a odůvodněně směřovalo k nové bulharské vládě, jejíž pracovní metody již byly české veřejnosti známy. Z tohoto pohledu je zřejmé, že situace, v níž se Michalčev jako vyslanec této vlády v Československu ocitl, byla nepříjemná. Tento příběh by však nebyl zajímavý, kdyby se mu nebylo podařilo se s touto neuskutečnitelnou misí vypořádat. Jak to bylo možné?

Nejsilnější kartou v Michalčevových rukou a v rukou těch, kteří ho vyslali, byla zjevně jeho známost s prezidentem Masarykem. Tato karta se ukáže zřetelněji a srozumitelněji, podíváme-li se na ni blíže v širším kulturním a psychologickém kontextu. Masaryk také vystudoval filosofii a obhájil doktorskou práci ve Vídni roku 1876 a později byl také až do roku 1914 profesorem na pražské univerzitě. Ačkoli Michalčev sám tvrdí, že Masarykovy filosofické názory neodpovídají zrovna jeho vkusu, pěstovaném díky Rehmekemu, při pozornějším vhledu lze objevit v názorech obou mužů leccos společného, pokud jde o jejich vztah k bolševismu. V jedné své brožuře, přeložené do bulharštiny, dochází Masaryk k tomuto závěru: „Doktrinařství bolševiků vede k tomu, že jejich myšlení a celá metoda je deduktivní a scholastická. Domnívajíce se, že mají absolutní pravdu, odkazují na Marxe jako na bibli a vlastní literární činnost je exegetická a polemická.“(4) Michalčev psal na toto téma dosti podobně: „Marx a Engels jsou pro současné materialisty něčím jako „proroky“ absolutní pravdy“. Ruští dialektičtí materialisté se podle něho bez výjimky odvolávají na autority, a tudíž „takto nereagují na analyzované skutečnosti, ale všude vedou scholastický boj citáty.“(5) Bez zřetele k jejich filosofickým zaujetím, shodám či neshodám je zřejmé, že kromě politiky měli Michalčev a Masaryk ještě něco hodně společného – filosofii.To jim jistě usnadňovalo politický dialog a dodávalo mu větší hloubku a perspektivu.

Лична снимка на Димитър Михалчев като посланик на България в Чехословашката република, 1925

Vlastní fotografie Dimitra Michalčeva jako bulharského vyslance v Československé republice, 1925

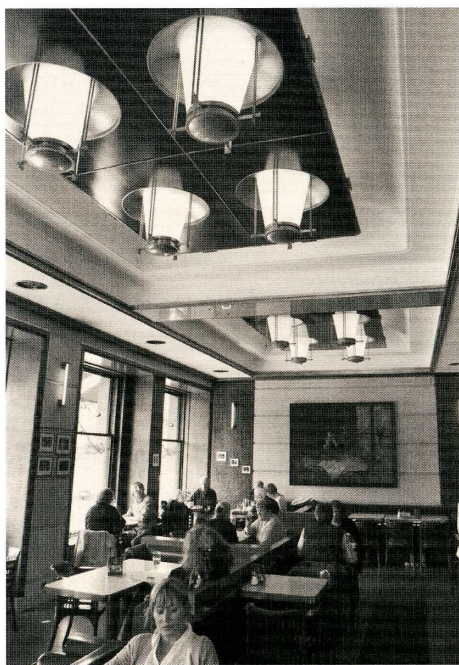

дедуктивни и схоластични. Като си въобразяват, че са носители на абсолютната истина, те се осланят на Маркс като на Библия, а собствената им литературна дейност се ограничава изключително в компилация и полемика.”(4) Писаното от Михалчев по същия въпрос е доста сходно: “Маркс и Енгелс са за съвременните материалисти нещо като “пророци” на абсолютната истина”. Според него руските диалектически материалисти се позовават без изключение на авторитети и “не се отнасят така до анализирания факти, а са навсякъде един схоластичен бой с цитати”.(5) Независимо от философските им пристрастия, съгласия или несъгласия е очевидно, че Михалчев и Масарик освен политиката имат и нещо друго много общо помежду си – философията. Това със сигурност е улеснявало техния политически диалог и му е придавало по-голяма дълбочина и перспектива.

Колкото и да са били добри и по философски възвишени отношенията между Михалчев и Президента на

Интериор на знаменитото пражко кафене „Славия”

Interiér slavné pražské kavárny Slavie

републиката, това само по себе си не е било достатъчно, за да се повлияе положително върху представите на чехите за българската политика. Тук важна роля изиграват способностите на Михалчев, придобити не в университетите на Европа, а в редакцията на вестник *Вечерна поща*. Особено полезно е било и личното му познанство с Емил Чермак, който по това време вече е авторитетен директор на Чехословашката Телеграфна Агенция. В докладите на Михалчев, които са запазени в архивите, се откриват великолепни анализи на тогавашната преса в Чехословакия. Запазен е и доклад, в който се описва личен разговор с Чермак по повод на едно изказване на българския министър-председател Цанков и неговия отглас в пресата. Чермак анализира изказването и е описан в доклада на Михалчев като авторитет, чието мнение е полезно да се вземе по внимание. Очевидно е, че в качеството си на личен приятел и бивш колега Чермак е бил безценен източник на информация за посланик Михалчев.(6) Отразени са и повечето негативни оценки в чешкия печат за България. Показателно е, че Михалчев е реагирал на тези оценки чрез съответни писмени отговори, в които е настоявал да се представи и неговата гледна точка по конкретния въпрос. През есента на 1923 г. Михалчев подготвя обширна статия в *Чехословенска република*, която излиза в края на

Ať byly vztahy mezi Michalčevem a prezidentem republiky sebelepší a filozoficky sebevznešenější, samo o sobě by to nestačilo k pozitivnímu ovlivnění představ Čechů a Slováků o bulharské politice. V tomto směru sehrály důležitou roli ani ne tak Michalčevovy schopnosti, získané na evropských univerzitách, ale ty, které získal v redakci listu *Večerní pošta*. Zvláště užitečná patrně byla jeho osobní známost s Emilem Čermákem, který byl tehdy již uznávaným ředitelem Československé tiskové kanceláře. V Michalčevových zprávách, které se zachovaly v archivech, se objevují skvělé analýzy tehdejšího československého tisku. Zachovala se i zpráva, v níž se popisuje osobní rozhovor s Čermákem o jednom projevu bulharského předsedy vlády Cankova a o jeho ohlasu v tisku. Čermák projev analyzoval a v Michalčevově zprávě je popsán jako autorita, jejíž názor je vhodné vzít v úvahu. Je zřejmé, že jako osobní přítel a bývalý kolega byl Čermák pro vyslance Michalčeva neocenitelným zdrojem informací.⁽⁶⁾ Jsou uvedena i spíše negativní hodnocení Bulharska v českém tisku. Charakteristické je, že Michalčev na tato hodnocení reagoval příslušnými písemnými odpověďmi, v nichž naléhal, aby ke konkrétním otázkám bylo uvedeno i jeho hledisko. Na podzim roku 1923 připravil Michalčev obsírný článek do časopisu *Československá republika*, který vyšel na konci října. Podařilo se mu skvěle a přesvědčivě říci tři věci: že Bulhaři mají Čechy rádi, že České země sehrály jedinečnou roli při budování nového bulharského státu a že nová bulharská vláda není až tak špatná. Podstatnou část výkladu tvoří poměrně podrobný výčet tzv. „českými buditelů“, jak je nazýval, mezi nimiž můžeme najít prvního bulharského ministra osvěty, autora našich prvních vědeckých dějin, jednoho z našich nejznámějších malířů, přední archeology, techniky a inženýry, gymnaziální učitele, a dokonce režiséra Národního divadla. V článku je vynaloženo značné úsilí na to, aby česká veřejnost byla přesvědčena, že Bulharsko nepocituje vůči Jugoslávii touhu po revanši, že nemá nároky vůči Makedonii a že jediným cílem bulharské vlády je trvalý mír, který poskytne „nemocnému“ Bulharsku možnost vzpamatovat se po válkách.

Přes skvělý Michalčevův styl a přesvědčivě podaný obsah článku by nebylo logické očekávat, že v náladách české veřejnosti vůči Bulharsku nastane prudký obrat. Negativní nálady, jež se projevovaly v tehdejší tisku, dále přetrvávaly, důležité však bylo, že Michalčev hned od svého příjezdu do Prahy začal podnikat řadu odpovídajících a v konečném důsledku úspěšných kroků, aby jim čelil. Včetně uvedeného článku. A jestliže koncem roku 1923 byly tyto nálady ještě všeobecné, pak v jedné Michalčevově analýze z 19.7.1924 vypadají věci již dosti odlišně.⁽⁷⁾ Nejdříve podává výčet několika „nepřátelských“ novin, především z agrárních kruhů, ale rychle dodává, že podle něho nejserióznější *Národní listy* jsou již vůči Bulharsku naladěny pozitivně. Totéž platí o nejčtenější *Národní politice*. V této analýze, stylizované jako standardní zpráva, Michalčev jmenuje i jeden časopis – *Dílo*, které bylo podle jeho slov „nejkrásnějším“ českým časopisem věnovaným umění a které mělo na podzim téhož roku vydat zvláštní číslo, věnované bulharskému malířství a sochařství.⁽⁸⁾

октомври. По един блестящ и убедителен начин той успява да каже три неща: че българите обичат чехите, че Чехия изиграва уникална роля в изграждането на новата българска държава и че новото българско правителство не е чак толкова лошо. Важна част от изложението е сравнително подробното изброяване на т.нар. от него „чехи просветители“, между които можем да открием първия български министър на просвещението, автора на първата ни научна история, едни от най-известните ни художници, изтъкнати археолози, инженери, гимназиални учители и дори режисьор на Народния театър. Големи усилия в статията са хвърлени за това да се убеди чешката общественост, че България не търси реванш от Югославия, че няма аспирации към Македония и че единственото, което цели българското правителство е траен мир, който да даде възможност на „болна“ България да се възстанови след войните.

Въпреки блестящия стил на Михалчев и убедително поднесеното в статията съдържание би било нелогично да се очаква рязък обрат в обществените настроения на чехите към България. Отрицателните нагласи, отразени в тогавашния печат продължават да съществуват, но важното е, че още със самото пристигане на Михалчев в Прага той започва да предприема редица адекватни и в крайна сметка резултатни мерки, за да им се противопостави. Включително и посочената по-горе статия. И ако тези нагласи все още са били повсеместни в края на 1923 г., то в един анализ на Михалчев от 19.07.1924 г. нещата вече изглеждат доста по-различни.(7) Първо той изброява няколко „враждебни“ вестника, главно от средите на земеделците, но бърза да добави, че най-сериозният според него *Народни листи* е вече добре разположен към България. Същото важи и за най-разпространения *Народни политика*. В този анализ, оформен като стандартен доклад, Михалчев споменава и едно списание – *Дило*, което по негови думи било „най-хубавото“ чешко списание за изкуство и което щяло през есента на същата година да издава специален брой, посветен на българската живопис и скулптура. Факт е, че такъв „специален“ брой не излиза, но затова пък в брой 5 на списанието от същата година, се появява обзорна статия за българското изкуство от българския изкуствовед, а също и философ, Андрей Протич.(8)

Своеобразна кулминация в опитите на Михалчев да представи добре България в Чехия е неговото активно ангажиране с българската художествена изложба, открита в Прага на 6.03.1926 г. Основните фигури, които правят възможно това събитие са на първо място организаторите Алфонс Муха и Виктор Шуман. Разбира се участват и други, като всичко се случва под егидата на тогавашния кмет на Прага Карел Бакса. Помощта на Михалчев е също очевидна. Заслужава си да се проследят впечатленията му от изложбата. Любопитна е неговата забележка за свободното от преходните увлечения българското изкуство. Показателна е също и оценката за крайния резултат от изложбата по отношение на общественото мнение. В случая един по-дълъг цитат е оправдан:

Určitým vrcholem Michalčevových pokusů představit Bulharsko v Československu pozitivně byl jeho aktivní podíl na organizování bulharské výstavy výtvarného umění, zahájené v Praze 6. března 1926. Hlavními osobnostmi, jejichž přičiněním se tato událost mohla uskutečnit, byli především její organizátoři Alfons Mucha a Viktor Šuman. Podíleli se na ní samozřejmě i další a celá akce se konala pod záštitou tehdejšího primátora Karla Baxy. Michalčevova pomoc byla rovněž významná. Stojí za to podívat se, jaké byly jeho dojmy z výstavy. Zajímavá je i jeho poznámka o bulharském umění nezatíženém přechodnými výstřelky. Charakteristické je také

Градският дом в Прага, където е била уредена изложбата на българското изкуство през 1926 година

Pražský Obecní dům, kde se konala roku 1926 výstava bulharského umění

hodnocení konečného výsledku výstavy, pokud jde o veřejné mínění. V tomto případě je na místě delší citát:

Její zahájení bylo velkolepou oslavou bulharské kultury. Bylo přítomno přes 400 lidí, v čele se zástupci p. presidenta republiky, vlády, akademie, magistrátu, celý diplomatický sbor, výtvarní umělci, spisovatelé, vědci, politici, nejvybranější publikum československého hlavního města. Málo výstav výtvarného umění v Praze za několik posledních let se těšilo tak početné návštěvě, která by byla srovnatelná s výstavou bulharskou. Rozlehlými sály, jež dodnes zdobí díla našich malířů, dosud prošlo téměř 7.000 návštěvníků, kteří byli překvapeni svěžestí a solidností našeho mladého umění, nezatíženého přechodnými výstřelky poslední doby. Žádná ze vzdělaných osob, které viděly naši výstavu, neočekávala, že za pouhých 25-30 let by zcela mladý národ mohl vytvořit tak velké kulturní hodnoty. Výstava učinila velmi hluboký dojem a získala nám mimořádně mnoho přátel. Žádná tisková propaganda nám nemůže přinést to, co přinesla tato výstava. Lidé, kteří k nám i bez ní pociťovali sympatie, byli neobyčejně povzbuzeni a byl posílen jejich pozitivní vztah k našemu národu a k naší národní věci... Tisíce lidí na vlastní oči viděly a pochopily, že Bulhaři neumějí jenom vzájemně se zabíjet, ale že jsou i národem nadaným a silným, který je schopen vytvářet kulturní hodnoty. Po nepěkném renomé, které bylo kolem Bulharska během posledních 4-5 let v zahraničí vytvořeno, se bulharská výstava výtvarného umění v Praze jeví být důležitou událostí, jež zanechá v duších těch vzdělaných lidí, kteří se s ní seznámili

Нейното откриване бе един необикновен празник на българската култура. Присъстваха повече от 400 души, начело с представители на г. председателя на републиката, на правителството, академията, народния съвет, цялото дипломатическо тяло, художници, писатели, учени, политици, най-отбраната публика на чехословашката столица. Малко художествени изложби в Прага от няколко години насам са били сравнително така добре посетени, като българската. През обширните зали, които са и до днес украсени с творенията на нашите художници, са се изредили досега близо 7,000 души, които останаха изненадани от свежестта и здравината на нашето младо изкуство, свободно от преходните увлечения на най-новото време. Никой от просветените лица, които видяха нашата изложба, не е предполагал, че само за 25-30 години един съвършено млад народ е могъл да създаде толкова крупни културни ценности. Впечатлението от изложбата бе твърде

Колективна снимка по повод българската изложба в Прага, 1926 /Димитър Михалчев – шести отляво на първия ред, втори ред отляво Алфонс Муха – седми, Елисавета Консулова – Вазова – единадесета, трети ред отляво Андрей Николов – първи, Христина Морфова – девета, Иван Мърквичка – единадесети, четвърти ред Марин Василев – трети, Димитър Гюдженов – пети, Стефан Баджов – осми и други/

Společná fotografie u příležitosti bulharské výstavy v Praze, 1926 / v první řadě šestý zleva Dimitr Michalčev, v druhé řadě zleva sedmý Alfons Mucha, jedenáctá Elisaveta Konsulova-Vazova, ve třetí řadě zleva první Andrej Nikolov, devátá Christina Morfová, jedenáctý Ivan Mrkvička, ve čtvrté řadě třetí Marin Vasilev, pátý Dimitr Gjudženov, osmý Stefan Badžov atd./

голямо и тя ни спечели извънредно много приятели. Никаква печатна пропаганда не може да даде това, което даде изложбата. Хората, които имаха и без това симпатии към нас, бяха необикновено окуражени и укрепени в своите добри чувства към нашия народ и към нашето народно дело... Хиляди лица видяха с очите си и разбраха, че българите не знаят само да се убиват, но че са един даровит и силен народ, който е способен да твори култура. След некрасивото реноме, което биде създадено през последните 4-5 години в чужбина около името на България, пражката българска художествена изложба се явява като едно важно събитие, което ще остави отлични и трайни следи в душите на ония просветени хора, които вкусиха от нея и които творят общественото мнение в републиката. Тя ще допринесе необикновено много, за да бъде

---

a kteří vytvářejí veřejné mínění v této republice, skvělé a trvalé stopy. Přispěje neobyčejnou měrou k tomu, aby byl korigován špatný dojem vytvořený o Bulharsku v důsledku mnoha nešťastných jevů v našem politickém životě. Tisk a veřejní činitelé v čele s p. prezidentem Masarykem přijali výstavu velmi dobře a téměř jednomyslně na ni reagovali s úžasem a velkou úctou.(9)

Je zřejmé, že úspěch výstavy a prospěch, který přinesla, byly tak značné, že Michalčev spolu s Muchou začali organizovat její přemístění do Bělehradu, kde byl její pozitivní efekt více než žádoucí. A již 20. března téhož roku bylo skutečně do Bělehradu vysláno osm bulharských výtvarníků, kteří měli „připravit atmosféru“ pro tamější výstavu. Michalčevův archiv však nevyovídá nic o tom, jak se s tímto úkolem vyrovnali.

Za připomenutí stojí ještě jedna zajímavá událost spojená s Michalčevovými vztahy k bulharské umělecké elitě a k jeho pobytu v Praze. S velkým překvapením můžeme v archivu objevit, že v listopadu roku 1924 napsal Michalčev ministru zahraničí dopis, v němž vysvětluje dosti podivnou událost. Tento dopis je bohužel dodatkem předchozího, ze dne 5.11.1924, adresovaného ministrovi osobně, ten však bohužel v archivu není. Proto text místy klade nemálo otázek, na něž se pokusím odpovědět. Zde je část tohoto dopisu:

V dopise, který p. prof. Mrkvička dnes obdržel od p. Stefanova ze Sofie, se říká, že fez na obraze Jaroslava Věšína přemaloval malíř Boris Denev. Nejlépe bude, když Denev poví, jak k tomu došlo (a dodá, že to udělal „na příkaz“) a když se o tom, co řekne, sepíše protokol. Tento protokol, zaslaný sem, bude postačující a nebude pak třeba žádného potvrzení.

Praha, 10.11.1924.(10)

Pár zajímavých vět, jež vyvolávají řadu otázek a nakonec odhalují mimořádně charakteristický fragment té doby. Řeč je tu o proslulém obraze Jaroslava Věšína „Na bodák“. Co se asi stalo, můžeme vyrozumět ze slov jeho vnuka Jaroslava Genova:

Všichni jej znají z reprodukcí. Možná jen neznají příběh kolem „přeprocování“ syžetu. Když měl obraz „Na bodák“ odcestovat po smrti mého dědečka na mezinárodní výstavu v Německu, přemaloval jeho žák Boris Denev ošoupaný fez zabitého Turka v popředí a nahradil jej vojenskými sumkami. Nějaký diplomat se asi rozhodl se pojistit. Po návratu tyž malíř na obraze obnovil původní detail, který lze i dnes vidět tam, kam patří.(11)

I potom zůstává samozřejmě dost otázek: Co s tím má společného bulharská mise v Praze? Co to má společného s Mrkvičkou? O jaké potvrzení jde? Přenechám otázky kolem těchto detailů teoretikům umění. Je však zřejmé, že v době, kdy byl Michalčev vyslancem, byla bulharská citlivost na obraz Bulharska v Evropě vypjatá do krajnosti. A tento příběh znovu potvrzuje tezi, že ve veřejném životě národů byly vztahy mezi uměním a politikou vždy komplikované a problematické /srv. Napětí kolem instalace Entropy českého výtvarníka Davida Černého v době českého předsednictví Radě Evropské unie v r. 2009/.

коригирано лошото мнение, създадено за България от много злополучни явления в нашия политически живот. Печатът и обществениците, начело с г. президента Масарик, посрещнаха изложбата много добре и почти единодушно се отзоваха за нея с удивление и голяма почит.(9)

Очевидно, че успехът на изложбата и ползите от нея са били толкова големи, че Михалчев, съвместно с Муха, започват да организират преместването ѝ в Белград, където нейният позитивен ефект е бил повече от желан. И действително още на 20 март същата година в Белград са изпратени осем български художници, които е трябвало да “подготвят атмосферата” за изложба там. Архивите на Михалчев обаче не казват нищо по въпроса, как художниците са се справили с тази задача.

Заслужава да се отбележи една друга интересна случка, свързана с отношенията на Михалчев към художествения елит на България и пребиваването му в Прага. С голяма изненада можем да открием в архива, че през ноември 1924 г. Михалчев пише до външния министър писмо, в което обяснява една доста странна случка. За съжаление писмото е допълнение към предишно такова от 5.11.1924, адресирано лично до министъра, но което за съжаление не фигурира в архива. Ето защо на места текстът повдига доста въпроси, на които ще се опитам да отговоря. Ето и част от него:

В едно писмо, което г. проф. Мърквичка получи днес от г. Стефанов от София, се казва, че прерисуването на феса върху картината на Ярослав Вешин е било извършено от художника Борис Денев. Най-добре ще бъде да разкаже Денев как е станало това (като прибави, че го е направил “по заповед”) и да се състави за разказаното протокол. Тоя изпратен тук протокол ще бъде достатъчен и не е нужно тогава никакво удостоверение.

Прага, 10.11.1924 г.(10)

Любопитни няколко изречения, които повдигат редица въпроси и в крайна сметка разкриват един фрагмент от времето, който е изключително показателен. Тук става дума за прочутата картина на Ярослав Вешин “На нож”. Какво приблизително се е случило можем да разберем от думите на внука му Ярослав Генев:

Всички я познават от репродукциите. Може би не знаят само историята около “преработката” на сюжета. Когато се наложило “На нож” да отпътува за международно изложение в Германия след смъртта на дядо ми, неговият ученик Борис Денев замазал изтъркания се фес на убития турчин на преден план и го заменил с войнишки паласки. Някой дипломат вероятно е решил да се презастрахова. След връщането на картината същият художник възстановил оригиналния детайл, който и сега може да се види където му е мястото.(11)

И след това разбира се остават доста въпроси: какво общо има с това българската мисия в Прага?; Каква е връзката с Мърквичка? За какво удостоверение става въпрос? Ще оставя тези въпроси около детайлите на

Vedle dosud popisovaných Michalčevových aktivit nelze opominout množství běžných úkolů, které vyslanec musel plnit: různé informační zprávy podle pokynů ministerstva, setkání, administrativní procedury a další rutinní povinnosti. Dá se říci, že i ty zvládal tento filosof skvěle, přes mimořádně těžkou situaci, v níž se nacházel na počátku své mise. Michalčevovi se navíc dařilo prokazovat aktivní duch a tvůrčí povahu při prosazování myšlenek, které v té době pravděpodobně nevypadaly příliš perspektivně a uskutečnitelně, které však dnes vypadají aktuálně a naprosto logicky. Jednou z nich je myšlenka českého prázdninového tábora na bulharském Černomoří u Varny. Sám Michalčev je naprosto pregnantní a přesvědčivý. Všiml si, že v té době mnoho českých dětí trávilo léto v Itálii. Vláda tuto praxi podporovala, takže v letní sezóně odjížděl z Prahy každý den vlak do Dalmácie a na Jadran. Zde jsou přímo slova vyslance:

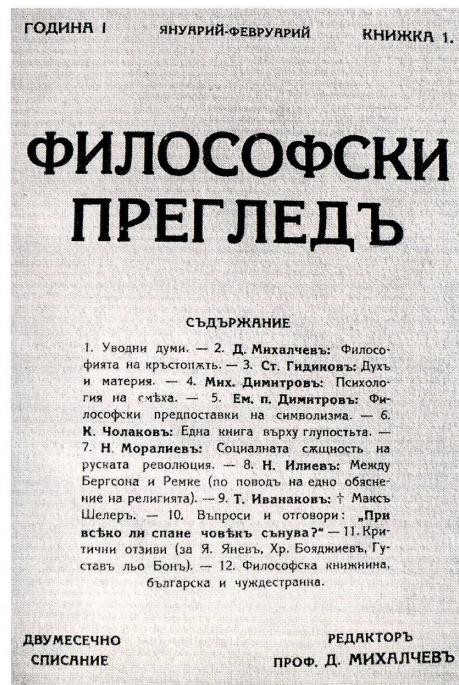
Uvedené skutečnosti mě již dávno přivedly k této myšlence: zda by nebylo dobré vynaložit soustavné úsilí z naší strany k nasměrování části tohoto letního přílivu českých dětí, jež potřebují slunce a moře, k našemu černomořskému pobřeží, zvláště k Varně. Jsou tu dobré podmínky, jež slibují vytvořit z této mé myšlenky realitu, a to podle mého skromného mínění velmi výhodnou pro nás a značně výhodnou pro samotné Čechy.

Věc si představuji takto: Pokud by naše úřady souhlasily, mohl bych se oficiálně obrátit ke čtyřem velkým obecním úřadům: pražskému, brněnskému, plzeňskému a královéhradeckému. Každý z těchto magistrátů může snadno uvolnit jednorázovou částku kolem 100.000 Kč - čili celkem 400.000 Kč, což odpovídá více než půldruhému miliónu leva. Tyto peníze by se použily na výstavbu řady velkých prostorných a lehkých dřevěných (sezónních) staveb s pevnými základy, jídelnami, ložnicemi, hernami, tenisovými kurty apod. přímo na břehu Černého moře, někde severně od Varny...

Až to všechno bude dokončeno, a na to stačí pouhých několik měsíců, od března do června, již v dalším měsíci, červenci, by mohli sami Češi zařadit levnou dopravu po Dunaji z Bratislavy do Ruse pro pravidelné skupiny vždy několika set dětí.

Корица на сп. „Философски преглед“

Обálка часопис „Философски преглед“

Старата табелка „Проф. Д. Михалчев“ на вратата на софийския дом

Stará tabulka se jménem „Prof. D. Michalčev“ na dveřích sofijského domu

изкуствоведите. Очевидно е обаче, че във времето, когато Михалчев е бил посланик, българската чувствителност за образа на България в Европа е била изострена до крайност. И този случай още веднъж потвърждава тезата, че в обществената история на нациите отношенията между изкуство и политика винаги са били сложни и проблемни /срвн. напрежението около конструкцията „Ентропа“ на чешкия скулптор Давид Черни по време на Чешкото Председателство на Европейския Съюз през 2009 г./

Паралелно с ангажиментите на Михалчев, разгледани до момента, не трябва да се забравят и всички тежести задължения, които един посланик е трябвало да изпълнява: различни справки по указания на министер-

ството, срещи, административни процедури и пр. рутинни задължения. Може да се каже, че философът се е справял блестящо и с тях въпреки изключително тежката ситуация, в която се е намирал в началото на своята мисия. Дори нещо повече, Михалчев успява да демонстрира дейния си дух и творческа натура в прокарването на идеи, които за времето вероятно не са изглеждали особено перспективни и изпълними, но които днес звучат актуално и съвсем логично. Такава е идеята за чешки курортен лагер на българското Черноморие около Варна. Отново самият Михалчев е пределно ясен и убедителен по въпроса. Той е наблюдавал, че по това време много чешки деца летуват в Италия. Правителството е подпомагало тази практика, като през летния сезон от Прага всяка вечер е заминавал специален влак за Далмация и Адрия. Ето и думите на посланика:

Тия факти ме наведоха отдавна вече на мисълта: дали не ще бъде добре да се направи едно системно усилие от наша страна да привлечем една част от тоя летен наплив на нуждаещите се от слънце и море чешки деца към нашия Черноморски бряг, специално към Варна. Има много условия, които обещават да направят от тая моя мисъл една реалност и то по моята скромна преценка твърде полезна за нас и доста за самите чехи.

Ето как си представям аз работата. Ако нашите власти биха се съгласили, бих могъл да се обърна официално към четири големи общини: пражката, бърненската, пилзенската и хradeцкpаловската. Всяка от тия общини може лесно да отпусне по една еднократна сума от по 100,000 чешки крони, всичко 400,000 крони, равни на повече от един милион и половина лева. Тия пари ще се употребят за построяването на една редица от

Prosím, aby mě ministerstvo informovalo, pokud shledá, že uskutečnění této mé myšlenky neodporuje nějakým našim zájmům, abych se jí mohl začít vážně zabývat.(12)

Michalčev popisuje podrobnosti spojené s realizací této myšlenky s nadšením. I když místy zní tento návrh příliš zjednodušeně, nic to nemění na skutečnosti, že je v podstatě dobrý. Připomeňme, že podobný projekt na získání českých turistů pro černomořské pobřeží již existoval. Vznikl v hlavách českých vědců, kteří žili a pracovali v Bulharsku – bratrů Škorpilových, Karla (1859-1944) a Hermenegilda (1858-1923), zakladatelů bulharské archeologie.

Jiným takovým projektem, který Michalčev navrhoval k rozvinutí, bylo založení Dunajské paroplavební společnosti. Měřítka, v němž bulharský vyslanec věci nazíral, je impozantní. Každá akce, kterou navrhoval, byla součástí komplexnějšího plánu, jehož cílem bylo větší sblížení mezi Československem a Bulharskem. Pro Michalčeva bylo Československo určitým mostem na cestě Bulharska k tomu, aby se rehabilitovalo v Evropě. Měl za to, že tento program lze uskutečnit za pomoci tří kategorií činností – posílením obchodu, což by bylo reálné, pokud by bylo zřízeno stálé a bezpečné spojení mezi oběma zeměmi po Dunaji; posílením kulturních styků, což by bylo možné, pokud by se zavedl program výměny učitelů mezi pražskou a sofijskou univerzitou; a nastolením společné politiky, přičemž by Československo bylo uznáno arbitrem ve vztazích mezi Bulharskem a Jugoslávií.

Z analýzy celkového Michalčevova působení ve funkci vyslance v Praze je jasně patrné, že pracoval velmi energicky ve všech třech směrech. Stálé, základní a trvale aktuální téma jeho rozhovorů s Benešem a Masarykem byla právě makedonská otázka a politika Bulharska vůči Jugoslávii. Díky těmto diskusím dal Michalčev během čtyř let formu svým představám o „jednotné a úplné Jugoslávii“, které později, v třicátých letech minulého století, vyvolaly v Bulharsku vášnivou polemiku.(13) Vzhledem k radikálním náladám některých kruhů v Bulharsku v otázce Makedonie nebylo zastávání takového stanoviska, jako měl Michalčev, nikterak bez rizika a bez ohrožení. Ne bez jisté hrdosti ve svém životopise konstatuje, že díky těmto kontaktům s Masarykem a důvěře, kterou k němu tento muž projevoval, dokázal zabránit okupaci Perniku Srbskem v roce 1924.(14)

Velké úsilí vynaložil bulharský vyslanec i na navázání živějších obchodních styků. Aktivně se podílel na tom, aby byl v Československu zajištěn trh pro bulharský tabák. Kromě toho Michalčev organizoval delegaci zástupců závodů Škoda a dalších československých průmyslníků, kteří navštívili Bulharsko v roce 1924 a pokoušeli se dojednat některé velké zakázky, jako jsou dodávka železničních vagonů či zavedení výroby briket. S trpkostí však bulharský filosof v jedné své zprávě konstatuje, že přes tyto snahy jsou výsledky negativní. V českém tisku vycházejí najevo nepřijemná fakta, jako to, že přes sjednané podmínky se transakce nemohla uskutečnit, neboť bylo třeba ji ratifikovat parlamentem, ale z nejasných důvodů nebyl návrh vůbec do parlamentu podán. A také se ukázalo,

големи, обширни, леки дървени (летни) постройки със здрави основи, трапезарии, спални, места за игра, за тенис и пр. на самия черноморски бряг, някъде на север от Варна...

Веднъж всичко това завършено, а за това стигат само няколко месеца, от март до юни, още от идния месец юли би могло да бъде организирано от самите чехи евтино пренасяне по Дунав от Братислава до Русе на редовни групи от по неколкостотин деца...

Моля министерството, ако намира, че осъществяването на тая моя идея не противоречи на никакви наши интереси, да ми съобщи, за да се заема сериозно с нея.(12)

Михалчев рисува с ентузиазъм детайлите около осъществяването на тази идея. Ако и да звучи на места прекалено опростена, това не променя факта, че тя по същество е добра. Ще напомня, че подобен проект за привличане на чешки туристи на Варненското крайбрежие вече е съществувал. Той е принадлежал на чешките учени, живели и работили в България – братята Карел /1859-1944/ и Херменгилд /1858-1923/ Шкорпилови – създателите на българската археология.

Друг подобен проект, който Михалчев предлага да се разработи, е основаването на Дунавско параходно дружество. Прави впечатление мащабът, с който българският посланик е възприемал нещата. Всяка една инициатива, която той предлага е част от по-общ план, чиято цел е по-голямото сближаване между Чехия и България. За Михалчев Чехия се оказва своеобразен мост по пътя на България към нейната реабилитация в Европа. Тази програма той смята, че може да се осъществи с помощта на три основни категории дейности – засилването на търговията, което би било възможно, ако се установи постоянна и сигурна комуникация между двете страни по Дунав; засилването на културните връзки, което би станало възможно, ако се въведе програма за обмен на преподаватели между Пражкия и Софийския университет; и установяването на обща политика, при която Чехословакия да бъде признат арбитър при отношенията между България и Югославия.

От анализа на цялостната дейност на Михалчев като посланик в Прага се вижда ясно, че той е работил много енергично и в трите посоки. Постоянна, основна и непрекъснато актуална тема в разговорите му с Бенеш и Масарик е именно македонският въпрос и политиката на България спрямо Югославия. Благодарение на тази дискусия в течение на четири години Михалчев оформя идеите си за "единна и цялостна Югославия", които по-късно предизвикват разгорещена полемика в България през тридесетте години на века.(13) Като се имат предвид радикалните настроения на някои кръгове в България по въпроса за Македония, отстояването на подобна позиция от страна на Михалчев съвсем не е било безобидно и безопасно. Не без известна гордост в своята автобиография той споменава, че благодарение на тези контакти с Масарик и доверието, което последният му е оказвал, той е успял да предотврати окупирането на Перник от Сърбия през 1924 г. (14)

že ačkoli dohoda o dovozu vagonů již byla podepsána, bulharská strana mezitím pozvala rakouskou společnost, s níž se snažila sjednat výhodnější podmínky apod. Jediné, o co může Michalčev v tomto případě svého nadřízeného požádat, je: „Doufám, že příslušné osoby v Sofii najdou cestu, jak náležitě vyvrátit, co vyvrátit lze“.(15) K tomu lze přičíst i skandály spojené s obchodováním s tabákem na pozadí rostoucí hospodářské krize.(16)

Celkově lze shrnout, že většina Michalčevových pokusů o prosazení vlastních představ, zvláště ke konci jeho mandátu, se nesešla u bulharské vlády se zvláštním pochopením. To bylo pravděpodobně důvodem, proč počátkem roku 1927 resignoval na funkci vyslance a vrátil se k pedagogické činnosti na univerzitě. Tato činnost se pak rozvíjela se záviděníhodným úspěchem. Na Michalčevovo místo v Praze přišla jiná pozoruhodná osobnost veřejného života z nejbližšího okruhu Anety Hodiny a Emila Čermáka – Boris Vazov (1927-1933). Jeho manželka Elisaveta Konsulova-Vazova byla Anetinou přítelkyní již v době, kdy obě studovaly na sofijské malířské škole. Vztahy těchto dvou rodin jsou rovněž mimořádně zajímavé, jsou však předmětem jiné studie. Chci však tímto náznakem znovu zdůraznit, jak široký, pestrý a kreativní byl bulharsko-český intelektuální okruh Anety Hodiny a jak pevné místo má v tradici bulharsko-českých vztahů.

Dr. Jasen Zachariev

Големи усилия българският посланик полага и за установяването на по-активни и търговски връзки. Участва активно в осигуряването на пазар в Чехословакия за българския тютюн. Освен това Михалчев организира делегация от представители на "Шкода" и други чешки индустриалци, които посещават България през 1924 г. и се опитват да договорят някои големи държавни поръчки като доставка на вагони, както и на инсталация за производство на брикети. С горчивина обаче българският философ отбелязва в един свой доклад, че въпреки тези усилия резултатите са негативни. В чешката преса излизат наяве неудобни факти като този, че въпреки договорените условия за брикетната инсталация сделката не могла да се осъществи, защото е трябвало да се ратифицира от парламента, но по неясни причини тя изобщо не е била внесена. Също така, въпреки вече подписаното споразумение за внос на вагони, се оказало, че българската страна междувременно поканила австрийска компания, с която се опитвала да договори по-изгодни условия и т.н. Единственото, за което Михалчев може да помоли своя началник в този случай е: "Надявам се, че съответните фактори в София ще намерят от там път да опровергаят както се следва това, което може да се опровергае".(15) Към това могат да се прибавят и скандалите, свързани с тютюневите сделки на фона на нарастващата стопанска криза.(16)

Като цяло може да се заключи, че повечето опити на Михалчев да прокара своите идеи, особено към края на мандата си, не срещат особена подкрепа от страна на българското правителство. Вероятно това е една от причините той да подаде оставката си като пълномощен министър в началото на 1927 г. и да се завърне към преподавателската работа в университета, която продължава със завиден успех. На посланическото място на Михалчев в Прага идва друг забележителен общественик от най-близкия кръг на Анета Ходина и Емил Чермак – Борис Вазов /1927-1933/. Неговата съпруга Елисавета Консулова-Вазова е приятелка на Ходина още от времето, когато двете са били студентки в софийското рисувателно училище. Взаимоотношенията на тези две семейства са също изключително интересни, но са предмет на друго проучване. Но с този щрих искам още веднъж да подчертая колко широк, разнообразен и креативен е интелектуалния българо-чешки кръг на Анета Ходина и какво солидно място той заема в традицията на българо-чешките отношения.

Д-р Ясен Захариев

1. Михалчев, Д., Форма и Отношение, С.1914.
2. Георгиев, Н., Този, фракове, лири, в: Световност, Демокрация, Малки народи, София, 2000, с. 32-33.
3. Денков, Д., Димитър Михалчев, С. 1988.
4. Масарик, Т.Г., Против болшевизма, С.1923, с.39.
5. Михалчев, Д., Философията като наука, С. 1946, с. 332-333.
6. Михалчев, Д., До Господин Министъра на Външните работи и изповеданията, ЦДА, фонд 460К, оп.2, а.е.33, л.809, 30.01.1924.
7. Михалчев, Д., До Господин Министъра на Външните работи и изповеданията, ЦДА, фонд 460К, оп.2, а.е.33, л.731, 19.07.1924.
8. Protič, Andrej, Dopis z Bulharska, Dilo, číslo 5, 1924.
9. Михалчев, Д., До Господин Министъра на Външните работи и изповеданията, ЦДА, фонд 460К, оп.2, а.е.33, л.534-536, 31.03.1926.
10. Михалчев, Д., До Господин Министъра на Външните работи и изповеданията, ЦДА, фонд 460К, оп.2, а.е.33, л.688, 10.11.1924.
11. Дойчева, Ир., Критика с джобно ножче, сп. Тема, бр. 48 (216), 05-11 Декември, 2005.
12. Михалчев, Д., До Господин Министъра на Външните работи и изповеданията, ЦДА, фонд 460К, оп.2, а.е.33, л.113-115. 27. 07.1926.
13. Михалчев, Д., Възможна ли е единна и цялостна Югославия? /На границата между политиката и философията/, сп. Философски преглед, кн. 3, 1932, с. 197-227.
14. Денков, Д., Димитър Михалчев, С. 1988.
15. Михалчев, Д., До Господин Министъра на Външните работи и изповеданията, ЦДА, фонд 460К, оп.2, а.е.33, л.777, 16.03.1924.
16. Добриянов, Т., Професор Томаш Масарик и тежненятия на България в края на Първата световна война, в: Световност, Демокрация, Малки народи, София, 2000, с. 104-105.
1. MICHALČEV, D. Forma i otnošenje [Forma a vztah]. Sofija : 1914.
2. GEORGIEV, N. Togi, frakove, líri [Tógy, fraky, lyry]. In *Svetovnost, Demokracija, Malki narodi* [Světovost, Demokracie, Malé národy]. Sofija: 2000, s. 32-33.
3. DENKOV, D.; Dimităr Michalčev, Sofija 1988.
4. MASARYK, T. G.; *Protiv bolševizma* [Proti bolševismu]. Sofija : 1923, s. 39.
5. MICHALČEV, D. *Filosofijata kato nauka* [Filosofie jako věda]. Sofie 1946, s. 332-333.
6. MICHALČEV, D. *Do Gospodin Ministára na Vánšnite raboti i izpovedanijata* [Panu ministrovi zahraničnich věcí a náboženství]. Centralen dáržaven archiv, fond 460K, op. 2, a. e. 33, l. 809, 30.1.1924.
7. MICHALČEV, D. *Do Gospodin Ministára na Vánšnite raboti i izpovedanijata* [Panu ministrovi zahraničnich věcí a náboženství]. Centralen dáržaven archiv, fond 460K, op. 2, a. e. 33, l.731, 19.7.1924.
8. PROTIČ, Andrej. Dopis z Bulharska. *Dilo*. 1924, č. 5.
9. MICHALČEV, D. *Do Gospodin Ministára na Vánšnite raboti i izpovedanijata* [Panu ministrovi zahraničnich věcí a náboženství]. Centralen dáržaven archiv, fond 460K, op. 2, a. e. 33, l.534-536, 31.3.1926.
10. MICHALČEV, D. *Do Gospodin Ministára na Vánšnite raboti i izpovedanijata* [Panu ministrovi zahraničnich věcí a náboženství]. Centralen dáržaven archiv, fond 460K, op. 2, a. e. 33, l.688, 10.11.1924.
11. DOJČEVA, I. Kritika s džobno nožček [Kritika kapesním nožíkem]. *Tema*. br. 48 (216). 5.-11. dekenvri 2005.
12. MICHALČEV, D. *Do Gospodin Ministára na Vánšnite raboti i izpovedanijata* [Panu ministrovi zahraničnich věcí a náboženství]. Centralen dáržaven archiv, fond 460K, op. 2, a. e. 33, l.113-115. 27. 7.1926.
13. MICHALČEV, D. *Vázmožna li e edinna i cjalostna Jugoslavija? : Na granicata meždu politikata i filosofijata* [Je možná jednotná Jugoslávie? : Na hranici mezi politikou a filosofií]. *Filosofski pregled*. 1932, kn. 3, s. 197-227.
14. DENKOV, D.; Dimităr Michalčev, Sofija 1988.
15. MICHALČEV, D. *Do Gospodin Ministára na Vánšnite raboti i izpovedanijata* [Panu ministrovi zahraničnich věcí a náboženství]. Centralen dáržaven archiv, fond 460K, op. 2, a. e. 33, l.777, 16.3.1924.
16. DOBRIJANOV, T. Profesor Tomáš Masarik i težnenijata na Bálgarija v kraja na Párвата svetovna vojna [Profesor Tomáš Masaryk a tužby Bulharska na konci první světové války]. In *Svetovnost, Demokracija, Malki narodi* [Světovost, Demokracie, Malé národy]. Sofija: 2000, s. 104-105.